

Іван Ярмошик

доктор історичних наук, професор

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЧУДНІВСЬКИЙ РЕГІОН В ІСТОРІЇ КОЗАЦЬКИХ РУХІВ КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ.

Тема козацтва є однією з найбільш популярних серед дослідників українського минулого. Це пояснюється тією важливою роллю, яку козацтво відіграло в історії українського державотворення, збереження національної ідентичності українців. Саме козацтво стало творцем та носієм української ідеї у XVII ст. у вигляді творення окремішньої держави.

Колискою козацтва, де воно зародилося й пройшло складну еволюцію від добичників-уходників до потужної військово-політичної сили в умовах Речі Посполитої, була Наддніпрянщина, низ Дніпра, територія на межі зі степом. Упродовж XVI ст. воно заявило про себе як про потужну, надійну військову силу не лише у боротьбі з татарськими нападами, але й у війнах Речі Посполитої проти інших держав, у першу чергу проти Московського князівства, Туреччини, Швеції. Наприкінці XVI ст. козацтво все частіше втручається в справи волості (території українських воєводств Речі Посполитої, Київського, Брацлавського, Волинського), починає формуватися козацьке землеволодіння, у першу чергу старшини. Його вплив поширюється на інші українські землі, козацтво поступово стає загальноукраїнським явищем. У таких умовах воно невідворотно потрапляє у вир усіх тих суспільних конфліктів і проблем, котрі були характерні для суспільних відносин шляхетської Речі Посполитої. Інтереси козацтва, починаючи від кінця XVI ст., входили в протиріччя з інтересами шляхти, магнатства українських земель та Речі Посполитої загалом.

Приклади такого протистояння можна знайти в історії різних регіонів української землі. У цьому повідомлення хочу зупинитися на деяких таких подіях, зокрема хочу звернути увагу на кілька сторінок минулого Чуднівського району, які пов'язані із запорізьким козацтвом. Вони є досить

яскравими і відомими в українській історії і можуть бути гордістю регіональної крайової історії Чуднівщини. Маю на увазі у першу чергу козацький рух відомий в історіографії під назвою селянсько-козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського.

Повстання К. Косинського здавна привертало увагу дослідників і є досить відомим в історіографії. Розповідь про повстання Криштофа Косинського знаходимо вже у творах його сучасників – польського хроніста Йоахима Бельського [1] та офіційного історіографа Речі Посполитої Райнгольда Гейденштейна [2]. Згадані твори містять чимало цікавих фактичних і здебільшого об'єктивних подробиць з історії козацьких рухів кінця XVI ст. та історії українського козацтва загалом. Художньо-емоційний відгук про козацький рух під проводом К. Косинського зробив придворний поет князів Острозьких Семен Пекалід у поемі «Про острозьку війну під П'яткою проти низових» [3]. У цій поемі, зрозуміло, прославляється княжий рід Острозьких, у першу чергу Януш Острозький, «якого Іваном назвав на хрестинах», «парость могутня острозька, що доблестю всюди славилась...», «найславніший з Острозьких князів усіх, доблесний принце...» [3, с. 209, 240, 242], і засуджується виступ козаків проти них.

Відомості про козацький виступ 1591 – 1593 рр знайдемо і у «Літописі Григорія Грабянки». Автор літопису пов'язує повстання із релігійними процесами, коли православні єпископи вирішили підпорядкуватися папі, то благочестивий К. Косинський із військом запорізьким виступив проти ляхів, багато їх міст і замків повоював, але під П'яткою був погромлений [4].

Події повстання в легендарному викладі описані у історіософському творі початку XIX ст. «Історія русів». Її невідомий автор вважав Косинського королівським намісником та міністром правління (правда він назвав його Федором), який протестував проти владних постанов, брав участь у Берестейському соборі, де його засудили на смерть, замурували в кам'яному стовпі та заморили голодом. Козацьке військо вирушило його

виручати, поляки перепинили їх під П'яткою, але козаки погромили ляхів. Та коли козаки дійшли до К. Косинського, то вже не застали його живим [5, с. 70 – 73]. Така фантастична оповідь засвідчує добру і довгу пам'ять про козацького ватажка у народі. А саме повстання автор твору вважав початком епохи «жаху і вигублення для обох народів, Польського і Руського [5, с. 70] .

На час появи цих творів події козацької історії іще не були належним чином вивчені істориками, тому не варто дивуватися таким оповідям. Все ж ці твори започаткували певну історіографічну традицію. У працях істориків першої половини XIX ст. – Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, М. Максимовича, знаходимо романтичний образ козацьких поводитирів, які зображені мучениками у боротьбі за православну віру.

Перші кроки у науковому дослідженні цих подій були зроблені у другій половині XIX ст. у працях провідних українських істориків - В. Антоновича, М. Костомарова, П. Куліша. Їх праці засвідчують появу нових методологічних підходів, зародження нових історіографічних концепцій у вивченні козацької історії, у першу чергу на основі реальної джерельної бази, в результаті копітких археографічних пошуків. Зокрема у 1863 р. вийшов перший том третьої частини «Архива Юго-Западной России» (надалі АЮЗР) [6], який повністю присвячений козацькій історії за 1500 – 1648 р, де й були вперше опубліковані матеріали про козацькі рухи наприкінці XVI ст.. Ґрунтовну передмову до тому написав В. Антонович [7]. Історик відмітив, що повстання Криштофа Косинського не було пов'язане із релігійними причинами, а носило соціальний характер [7, с. XLVI]. Події козацьких рухів на зламі XVI – XVII ст. детально розглянув М. Грушевський [8]. Загалом це повстання привертало увагу багатьох дослідників і про нього існує значна кількість дослідницьких праць в українській, польській та інших історіографіях. Із сучасних істориків відмітимо монографію С. Леп'явка «Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні» [9]. Оцінку цих подій із сучасних наукових позицій знайдемо у працях Н. Яковенко [10].

Загалом історики сходяться на думці, що повстання К. Косинського стало потужним спалахом козацьких рухів, які нуртували в Україні наприкінці XVI ст. і було викликане причинами соціально-політичного характеру. Американська дослідниця Л. Гордон у своїй книзі «Козацькі бунти: соціальні заворушення в Україні шістнадцятого сторіччя» відобразила козацькі рухи у руслі концепції «соціального бандитизму». Історик намагалася простежити шляхи трансформації козацтва із «соціальних бандитів» у шістнадцятому столітті у лідерів політичних рухів України у сімнадцятому і повстання 1590-х років вважає серединою шляху цього процесу [цит за: 9, с. 22]. Окрім іншого дослідниця зазначила, що повстання К. Косинського ніколи не було придушене. Таку ж думку свого часу висловив і М. Грушевський [8, с. 191 – 193]. Працю Л. Гордон високо оцінив історик української діаспори Ярослав Пеленський [11]. Відображення подій повстання К. Косинського у польській історіографії кінця XIX – першої третини XX ст. проаналізувала О. Руда [12].

У цьому повідомленні хочу зупинитися лише на подіях цього повстання, котрі пов'язані із територією сучасного Чуднівського району Житомирської області.

Безпосереднім приводом до його вибуху став конфлікт К.Косинського із князем Янушем Острозьким, який відібрав у козацького ватажка масток Рокитне, наданий йому королем за військову службу. Відома скарга Я. Острозького на гетьмана К. Косинського за те, що останній напав на будинок його підстарости князя Дмитра Булиги-Курцевича у Білій Церкві і пограбував його. З поміж викраденого майна Я. Острозький особливу увагу звернув на те, що козацький гетьман забрав привілеї на володіння землями Розволовською, Велика Слобода та Рокитно [6, с. 32]. Очевидно ці документи мали значення і для гетьмана і для магната Острозького. (Тут можна провести паралель із пізнішою подібною сваволею Д. Чаплінського щодо Богдана Хмельницького).

Хочу звернути увагу іще на один аспект козацького руху під проводом К. Косинського. У рішенні шляхти Волинської землі, які з'їхалися на судові рочки до Луцька у січні 1593 р, про необхідність припинення засідань з приводу козацької загрози, серед козацьких проступків як особливо небезпечними відзначалося, що козаки «до присяг на послушенство свое примушають, подбиваючи под год на послушенство свое» [6, с. 39]. Таку ж стурбованість висловив і король Зигмунт III у своєму універсалі до шляхти Волинського, Київського та Брацлавського воєводств. З-поміж інших злочинів козаків як то погроми, грабунки, мордування, в універсалі зазначено, що козаки примушують людей міського стану приносити присягу на послушенство собі, що суперечить королівському достоїнству і посполитому спокою [6, с. 45]. На таку ж деталь козацького руху натякає й С. Пекалід у згаданій поемі: «десь в глибині у вигнанців, і вроджене прагнення влади» [3, с. 216.] На мій погляд такий аспект дозволяє говорити, що повстання носило не лише соціальний, але й певний державницький характер.

Король спочатку намагався мирним шляхом залагодити конфлікт і на початку 1592 р призначив комісарів для переговорів із козаками. Ними були старости українських міст – Я. Претвич, О. Вишневецький, Я. Струсь, С. Гульський, Я. Гульський, яким були відомі козацькі проблеми. Разом із ними офіційний зверхник реєстрового козацтва Миколай Язловецький звернувся до повстанців із листом, у якому дорікав козакам непослухом, називав К. Косинського зрадником короля і Речі Посполитої, вимагав видати його а самим розійтися, інакше козаків чекає страшна помста [13, с. 21 – 22]. Все ж місія комісарів завершилася безрезультатно.

Вищезгаданим універсалом, який датований 16 січня 1593 р, король скликав посполите рушення шляхти згаданих воєводств до Костянтинова і там, з'єднавшись із іншими збройними загонами, під зверхністю князя К. Острозького запобігти дальшому поширенню козацької сваволі. Видачею цього універсалу й обмежились дії польських урядових структур. Очевидно

король вважав цей конфлікт із козацтвом внутрішньою особистою справою дому Острозьких. Характерною у цьому є позиція польного гетьмана коронного війська Станіслава Жолкевського. Так на початку повстання К. Косинського він ратував за мирне розв'язання конфлікту козаків із Костянтином Острозьким. Перебуваючи у Львові, він звернувся до Львівського писаря, щоби той переконав воєводу Київського, щоби той справу з бунтом козаків завершив якогось згодою. Писар звернувся з листом до князя у тій справі, однак про порозуміння з козаками князь не помишляв. У листі до коронного гетьмана Яна Замойського 28 січня 1593 р С. Жолкевський висловився, що князь К. Острозький не хоче мирним шляхом вирішити спір із козаками і до нього на підмогу йде біля трьох сотень піхоти князя Я. Острозького. А він сам у зв'язку із татарською загрозою не може підтримати жодну із сторін конфлікту. Очевидно, польний гетьман дивився на конфлікт К. Косинського із К. Острозьким як сторонній спостерігач, постільки справа не стосувалася державного ладу, а була домовою війною. Більшу занепокоєність польний гетьман висловлював у зв'язку із можливим вторгненням в Україну білгородських татар [13, s. 22 – 23].

Таким чином справа вирішення спору з козаками була покладена у першу чергу на дім Острозьких, Вишневецьких, та волинську шляхту. Оскільки козацький рух уже дійшов до границь Волинського воєводства. Як зазначив С. Пекалід: «... вогонь відчув Чуднів. Також Полонне палало в пожежах, окутавшись димом» [3, с. 219]. Волинська шляхта належним чином відреагувала на таку козацьку загрозу своїм маєткам. Вони навіть припинили судові засідання, на які вони зібралися у Луцьку та Володимирі, відклали вирішення своїх судових спорів на спокійний час, і постановили усі зусилля спрямувати на боротьбу проти козаків [6, с. 38 – 43, 47 – 52]. Приватні збройні загони в рамках посполитого рушення занепокоєної шляхти трьох воєводств почали збиратися поблизу Костянтинова, під верховне командування князя К. Острозького.

Козаки К. Косинського на той час перебували уже в Острополі. Коли до них надійшли відомості про концентрацію князівсько-шляхетських військ, вони відійшли дещо східніше, до містечка П'ятка. Тут і розігралася головна битва цього першого потужного козацького руху, яка зрештою завершилася поразкою козаків. Більшість дослідників вважають, що на початку битви козаки мали певну перевагу, однак долю битви вирішила кіннота Януша Острозького, якому й приписують вирішальну роль у перемозі над повстанцями. В руки переможців потрапила значна кількість зброї, у тому числі й вогнестрільної, амуніції, численні хоругви. Усе ж К. Косинському вдалося уникнути цілковитого розгрому, завдяки укладеній угоді між ним та козацьким військом з одної сторони і князем Острозьким з іншої, за посередництва князя Олександра Вишневецького. (У додатках до цієї статті пропоную переклад на сучасну українську мову текст цієї угоди). За її умовами козаки у першу чергу зобов'язувалися скинути К. Косинського з посади гетьмана, обрати когось іншого і проживати на традиційних місцях в послушенстві до короля та місцевих урядників і не чинити ніяких непослухів.

У цій битві втрати з обох сторін були чималими. Як зазначив у своєму листі Вишневецький вїйт Кость Чешинський (за його виразом це своїми очима бачили слуги пана мого, тобто князя О. Вишневецького, бо він особисто не був учасником битви), полеглих було вдвічі більше ніж у великій битві під Бичиною. Тільки за його словами козаків під П'яткою загинуло більше двох тисяч, а у війську Острозького не загинуло й десятка людей [13, s. 25 – 26]. Таку картину дещо спростовує емоційний поет С. Пекалід, який з гіркотою відмітив, що «багато колхідян хоробрі серця залишило в таборі цім. Козаків низових, проте більше зустріло лихо... Цілий загін тут на полі лежить» [3, с. 235]. Вказати точні цифри полеглих, очевидно, є неможливим, як і у інших битвах середньовіччя та ранньомодерного часу. Характерним для кожної сторони було завищувати втрати суперника і занижувати власні.

Особливого значення битві під П'яткою в ході цього козацької війни надавав і С. Пекалід, який у своїй поемі відмітив:

«Не перестануть ніколи співати про П'ятку поети,
Почесті П'ятці сумній віддаватимуть музи постійно,
Сонця обидві палати наповняться словом похвальним,
Слава про П'ятку долине далеко до неба...» [3, с. 215 – 216]

Звичайно він у першу чергу мав на увазі славу переможців – князів Острозьких. Варто відмітити, що козаки не примирилися із поразкою під П'яткою і навіть не думали дотримуватися умов укладеної угоди. Козаки відійшли на Січ, там сформували нове військо, яке під командуванням того ж К. Косинського весною виступило під Черкаси проти князя О. Вишневецького. Під час цієї кампанії у квітні 1593 р К. Косинський загинув, але це не зупинило козацьких рухів проти суспільних порядків Речі Посполитої. Як вже зазначалося вище, деякі дослідники вважають, що козацький рух К. Косинського не був придушений [8, с. 191 – 193]. На це ж вказує лист волинської шляхти від 15 вересня 1593 р, у якому шляхтичі висловлюють готовність виступити рушенням проти козаків за першим закликом воєвод Київського та Волинського (тобто Костянтина і Януша Острозьких) [6, с. 63 – 65]. У цьому листі шляхта висловлювала занепокоєння тим, що зберігається велика небезпека від людей свавільних, низових козаків. Шляхтичі мали достовірні відомості від воєвод і старост українних про те, що незважаючи на свої присяги, козаки хочуть захопити столицю Київського воєводства і осісти там з арматой і військом [6, с. 65].

Не погоджуюсь із оцінкою козацької позиції, дану С. Леп'явком у своїй монографії, про політичну неповноцінність козацтва, яка була закладена в ньому генетично [9, с. 239]. Можна поділити його думку про те, що козацтво кінця XVI ст. нагадувало підлітка духовно ще не сформованого, вказівки на «його політичну безпорадність» [9, с. 239]. Все ж, на нашу думку, перші кроки на шляху творення української державницької ідеї були зроблені саме в ході повстання козаків під проводом К. Косинського, під брязкіт козацьких шабель під Переяславом, Білою Церквою, Острополем, і особливо під П'яткою та Черкасами у 1593 р. Зазначу, що це була боротьба не із

польськими владними структурами, як то у часи Б. Хмельницького, а з українськими князями, магнатами, які й обіймали основні урядові посади на українських землях – київським воєводою Костянтином Острозьким, волинським воєводою – Янушем Острозьким, черкаським старостою Олександром Вишневецькими та іншими.

Можливість такої державницької думки допускав і М. Грушевський: «Грандіозно це все виглядає, і дуже б інтересно було мати в Косинським дійсного репрезентанта таких ідей, таких соціальних і політичних плянів, – попередника козацьких вождів XVII в. і їх плянів широкої боротьби против шляхетського польського режиму, опертої на союзах з відвічними ворогами і суперниками річи посполитої для перестрою суспільного ладу України» [8, с. 190]. М. Костомаров висловлювався більш категорично: «...у Косинського явно пробивався намір відірвати Україну від Польщі, збурити в ній аристократичний лад і завести козацький устрій, за яким не було б різниці станів, всі були б рівні й орудували б з однаковим правом землею» [14, с. 312]. І Крип'якевич стверджував, що деякі міста, наприклад Брацлав, цілком прийняли запорізький устрій [15, с. 162].

Відгуки такої державницької ідеї можемо знайти наприкінці XVI ст. у діяльності наступного ватажка козаків С. Наливайка та у творах київського римо-католицького біскупa Йосипа Верещинського. На жаль не стали ні творцями ні прихильниками такої державницької ідеї княжі роди (нині ми б їх назвали сучасним терміном олігархи), яких історики вважають тогочасною українською елітою, – Острозьких, (яких С. Пекалід назвав красою королівства польського, здібними сенаторами, які справами вдало керують [3, с. 213]), Вишневецьких, Чарторийських, Корецьких та інших. А така можливість у них були особливо під час трактатів про укладання Люблінської унії 1569 р. Однак це тема для окремої розмови.

Як бачимо, аналіз подій козацької історії, які у тому числі розігравалися на території сучасного Чуднівського регіону дає підстави зробити цікаві висновки з історії українського державотворення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bielski J. Dalszy ciąg kroniki polskiej. – Warszawa, 1851.
2. Hejdenstejn R. Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. – Petersburg, 1857. – Т.2. – 454 s.
3. Пекалід С. Про острозьку війну під П'яткою проти низових. // Українська поезія XVI c. – К.: Радянський письменник, 1987. – С. 196 – 242.
4. Летопись Григория Грабянки. – К., 1854. – С. 24.
5. Історія русів. / український переклад І. Драча. – К.: Радянський письменник, 1991. – 318 с.
6. Архив Юго-Западной России. – Ч.3. – Т. 1. Акты о козаках (1500 – 1648). – К., 1863. – СХХ, 433 с.
7. Антонович В. Содержание актов о козаках 1500 – 1648 pp. // Архив Юго-Западной России. – Ч.3. – Т. 1. – К., 1863. – С. I – СХХ.
8. Грушевський М. Історія України- Руси. – Т. VII. Козацькі часи – до року 1625. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 180 – 252.
9. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – 284 с.
10. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. — Київ: Генеза, 1997. – С. 265 – 266.; Яковенко Н. Що за війну описує Шимон Пекалід у поемі «De bello Ostrogiano» (1660) // Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К.: Критика, 2002. – С. 157 – 188.
11. Пеленський Я. Нова праця про перші козацькі повстання. // Віднова. – 1994. – літо-осінь. – С. 183.
12. Руда О. Козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття // Чорноморський літопис. – 2010. – Випуск 2. – С. 132 – 139.
13. Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584 – 1620/ Wydał T. X-że L. - Kraków, 1868. – 152 s.

14. Костомаров М. Князь Костянтин Костянтинович Острозький // Між двох вогнів. Друга половина XVI – перша половина XVII. – К.: видавництво «Україна», 1996. – С. 295 – 319.
15. Крип'якевич І. Історія України. Львів: видавництво «Світ», 1990. 888 – С. 162.

ДОДАТКИ ДО СТАТТІ

Лист М. Язловецького до козаків. 10 березня 1592 р.

(переклад здійснено за: Listy Stanisława Żółkiewskiego, 1584 – 162. Wydał T.X-że. L. dla miłośników języka i dziejów. – Kraków, 1868. – S. 21 – 22)

Панове молодці! Моє писання з того, що ви вперше стали неслухняними до короля пана мого і до мене самого, забувши свою присягу і свої обов'язки до пана свого природженого. Однак розумію, що вчинили те з волі Косинського, зрадника короля його милості і Речі Посполитої. Розумію, що за одного лотра усі терпіти не захочете. Тому посилаю цей свій лист до вас, наказуючи вам іменем його королівської милості пана мого, щоби ви того лотра видали і самі волі короля його милості не противилися, коли ж ми тут поріднилися і без Польщі, хіба ж вам не знати, важко буде обходитися. Бо інакше чому б мав з вами служити королю його милості пану моему і кров поганську проливати. Тепер якщо зараз, ув'язнивши того лотра, не пришлете послів, то будемо мститися на крові вашій з Божою поміччю і людьми пана мого.

Дано в Хвастові 10 дня березня Року Божого 1592. М. Язловецький з Бучача, старший війська Запорізького своєю рукою.

Належить панам молодцям Запорізьким, які на цей час перебувають в Туролі (мабуть у Трипільлі – Іван Ярмошик)

**Королівський універсал про посполите рушення шляхти
Волинського, Київського і Брацлавського воєводств проти козаків. 16
січня 1593 р.**

(переклад здійснено за: Архив Юго-Западной России. – Ч.3. – Т. 1. Акты о
козаках (1500 – 1648). – К., 1863. – С. 44 – 46.)

Зигмунт III з Божої ласки король Польський, великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Інфлянтський і король Шведський дідичний. Усім загалом і кожному зосібна: службовцям, урядникам, людям шляхетського стану та усім обивателям Київського, Волинського і Брацлавського воєводств, шановним і щиро нам милим. Шановні і щиро нам милі! Далеко поширилася сваволя низових козаків, що наших п.п. сенаторів і шляхетських людей міста силою і ворожим способом добувають, плюндрують, підданих мордують, майно і пожитки домашні забирають, а що найгірше те, що як шляхетського так і міського стану людей до віддавання присяги і послушенства собі примушують, що суперечить достоїнству Нашому і спокою посполитому. Небажаючи, щоби та сваволя й надалі ширилася, нагадуємо і жадаємо, щоби ви шановні і нам вірні із готовністю і якомога швидше кожен до Костянтинова із людьми іншими вашими і з ясно вельможним воєводою Київським якнайшвидше постали і з'єднавшись, згідно найбільших ваших можливостей, постарались запобігти тому свавільству, щоби ті свавільні люди якнайшвидше були погамовані, бо ж ідеться про безпеку і спокій посполитий ваших милостей, бо ж запал пожару у кожного з милостей може бути. Упевнені, що то є для добра посполитого і для безпеки вас самих і для охорони вольностей і маєтностей, і охоче те зробити. Дано у Варшаві дня XVI січня Року Божого MDXCIII (1593). Sigismundus Rex. Paulus Koszuczky.

Лист Станіслава Жолкевського¹ до Яна Замойського². 28 січня 1593 р.

¹ на той час обіймав посаду польного гетьмана Речі Посполитої

² на той час обіймав посаду канцлера та великого коронного гетьмана Речі Посполитої

(переклад здійснено за: Listy Stanisława Żółkiewskiego, 1584 – 162. Wydał T.X-że. L. dla miłośników języka i dziejów. – Kraków, 1868. – S. 22 – 23)

Ясно Вельможний. – Іще будучи у Львові, розмовляв із паном писарем Львівським, щоби переконав його милість пана воєводу Київського³, щоби той справу з бунтом козаків завершив якоюсь згодою. Зробив то пан писар, і написав до нього у тій справі. Потім я не бачив того пана писаря особисто, але від'їжджаючи на Україну до князя Й. М., він писав мені що про порозуміння із козаками князь Й. М. не думає, хоче їх збройно упокорити і збирається із якомога більшими силами. Й. М. пан воєвода Волинський⁴ тими днями теж поспішав, йшло його піхоти біля трьохсот воїнів, очевидно нашвидку зібраної. Після цього сумніваюсь, щоби можна було надіятися на згоду, оскільки бажання до неї не мають.

(далі в листі йдеться про підготовку С. Жолкевського відбиття можливого нападу татар на українські землі – І. Ярмошик)

З тим завіряю свою службу в милостиву ласку ВМ. Дано в Гродку 28 січня 1593 р.

**Лист Костянтина Чешинського до Миколая Жолкевського.¹⁸
лютого 1593.**

(переклад здійснено за: Listy Stanisława Żółkiewskiego, 1584 – 162. – Kraków, 1868. – S. 25 – 26).

Милостивий пане підкоморій. Щиро завіряю до милостивої ласки ВМ свого Мпана.

Вчорашнього дня, у середу, дійшла до мене від кн. Й. М. пана мого⁵ з під Білої Церкви така звістка, що немале військо татар помітили на Сарному полі, дванадцять миль від Білої Церкви. Тільки ж на двоє гадають, або на українні замки, або на далші землі. Уже три тижні як кн. пан мій з

³ князя Костянтина Острозького

⁴ князь Януш Острозький

⁵ тобто від князя Александра Вишневецького

Вишневець вийшов. Тільки при Й. М. пану воєводі Київському майже два тижні затримався, для порозуміння з козаками. Козаків у тій битві, що відбувалася за Чудновим під П'яткою загинуло більше двох тисяч, а у пана воєводи Київського не загинуло й десятка людей, це своїми очима бачили слуги пана мого, а із сторони переможеної повідали таке, а особливо ті, які вже бували в битвах, як ото під Бичинею, у тій великій битві, і половини полеглих не було, як там [під Пяткою]. Козаки, побачивши занепад свого війська, засумнівались у собі і запросили примирення у кн.. ЙМ пана мого. Отож, кн. Й. М. пан мій, пожалівши їх, а особливо людей українних із своїх староств, уклав угоду з такими кондиціями, що спочатку Косинський тричі упав до ніг самого пана воєводи і перепросив синів його і за згодою пана мого відпустивши йому провину і усім решту козакам і всім козакам дозволив на з'єднання. Усе ж із таким доповненням що Косинський, сотники, атамани і все поспільство присягнули з певними умовами, що Косинський гетьманом уже не повинен бути, а повинен жити скромно в послушенстві Й.[ого] К.[оролівської] М.[илості] і тих панів українних на привичних місцях, за порогами. Постараюся, обіцянки козацькі переписавши, надіслати В. М. Дано з Вишневець 18 лютого 1593 В. М. мого милостивого пана покірний слуга Костя Чешинський, віт В.[ишневецький]

Лист Криштофа Косинського

(переклад здійснено за: Listy Stanisława Żółkiewskiego, 1584 – 162. – Kraków, 1868. – S. 24 – 25)⁶.

Я, Криштоф Косинський, на цей час гетьман і мої сотники, атамани і все рицарство війська Запорізького визнаємо цим нашим листом, що окрім великого добродійства і ласки ясно вельможного пана Костянтина, князя

⁶ Пропонуємо цей лист саме за цим виданням у перекладі з польської, хоч він є опублікованим давньоукраїнською мовою у «Архиве Юго-Западной России. – Ч.3. – Т. 1. Акты о козаках (1500 – 1648). – К., 1863. – С. 53 – 57.

Острозького воєводи Київського, які його милість нам усьому війську і кожному з нас зокрема у всі часи віку свого з милостивої ласки своєї панської виказував, і багато доброго для нас чинив, а ми, позабувши те усе добро, не мало прикрощів і шкоди зробили Його Милості особисто і діткам Його Милості, слугам і підданим їх милості, наробили і завинили, ласки і милості до себе порушили, усі ті наші виступи за низькими і пильними проханнями нашими і багатьох людей шановних їх милостей, які зібралися під П'яткою, то усе із милостивої ласки своєї панове християнські, не прагнучи проливання крові нашої, нам усе пробачив.

Для цього ми, усе рицарство названого війська, погодились на виконання усіх тих кондицій, які подані нам від їх милості князя, і які записані у цьому листі. Щонайперше, обіцяємо і присягою своєю підтверджуємо, що від цього часу пана Косинського за гетьмана мати не будемо. усі на Україні, з нас когось іншого на це місце надалі поставити, в послушенстві Короля Його Милості на звиклих місцях ... і одних ані приставств, ані шкоди, ані жодних в державах ... маєтності їх милості. Також і в державах і в маєтностях ... його милості вельможного князя Александра Вишневецького і в інших, на цей час при їх милостях, не завдавати і не чинити. Утікачів і зрадників князя ЙМ і слуг їх милості, які до нас утікли, видавати і у себе не переховувати, зброю, яку забрали де-небудь коли у містах і державах ЙМ, окрім Трипольських, повернути і також хоругви, коней, худобу, рухомі речі, забрані в маєтностях князів ЙМ, повинні повернути. Також і челядь обох статей, яка є при нас, від себе відправити і вічно у князів ЙМ у стародавній милості проживати і ніколи супроти ЙМ із жодним чоловіком не виступати, і взагалі ЙМ служити. Ці всі кондиції, вище зазначені, подані нам від ЙМ, ми, усе військо, ЙМ заприсяглися навічно в цілому і непорушно, не шукаючи жодних причин, дотримуватися і зберегти на вічні часи і про це присяга наша і ці слова. Я, Криштоф Косинський, ми, сотники, атамани і все рицарство війська Запорізького один за другого і кожен з нас за себе присягаємо Пану Богу в трійці єдиному, який створив небо і землю, в тому, що ми усі і кожен з

нас зосібна маємо і повинні будемо ті усі кондиції, на цьому листі нам подані і названі ЙМ князям і повністю і непорушно, не шукаючи жодних причин до їх порушення, дотримуватися і згідно них щодо ЙМ і також щодо ЙМ панів на вічні часи зберегти вірність слуг і підданих ЙМ. Хай нам Пан Бог допоможе. А якщо би ми не щиро присягали, покарай нас Пане Боже неприятелем, карай нас Пане Боже на душі і на тілах наших у цьому і у майбутньому житті. А для кращої певності і підтвердження нашого вічного, цей лист я, Косинський, рукою власною підписав і печать своєю притиснув. Також і ми, усі військові, печать до цього листа прикласти наказали і ті з нас, хто писати уміли, підписали, просили й ЙМ вельможних панів, які у той час при тому були, ЙМ пана Якуба Претвича, ЙМ пана Александра князя Вишневецького, старосту Черкаського, Канівського, Любецького і Корсунського, пана Яна Куйського войського Теремовлянського, пана Вецлава Боговіліча хорунжого Волинського, пана Василя Гулевича войського Володимирського, що ЙМ на наше прохання наказав вчинити і, печаті свої приложивши, підписали. Діялося під П'яткою цього року місяця лютого 1 дня. Криштоф Косинський власною рукою ... Війська. Я, Іван Кречкевич писар військовий рукою власною.